RAQAMLI AXBOROT MAKONIDA TALABA-YOSHLARNING SIYOSIY IJTIMOIYLASHUVI: IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR

Nurqulov Bunyod G‘ofir o‘g‘li
O‘zbekiston Milliy universiteti
nurkulov_b@nuu.uz

Annotatsiya: *Maqolada raqamli axborot makonida talaba-yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvi, uning asosiy imkoniyatlari va muammolari tahlil qilinadi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli kommunikatsiya vositalarining yoshlarning siyosiy bilimlari, qarashlari va faolligini shakllantirishdagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, dezinformatsiya, manipulyativ axborot, siyosiy qutblashuv va “aks-sado kamerasi” kabi muammolarning siyosiy ijtimoiylashuvga ta’siri ochib beriladi. Raqamli muhitda yoshlarning media savodxonligi, tanqidiy fikrlashi va fuqarolik faolligini rivojlantirishning ahamiyati asoslab beriladi.*

Kalit so‘zlar: *talaba-yoshlar, siyosiy ijtimoiylashuv, raqamli axborot makoni, internet, ijtimoiy tarmoqlar, siyosiy faollik, media savodxonlik, dezinformatsiya, tanqidiy fikrlash, fuqarolik faolligi.*

Abstract: *This article analyzes the political socialization of university students and young people in the digital information environment, focusing on its key opportunities and challenges. It examines the role of the Internet, social media, and digital communication tools in shaping young people’s political knowledge, attitudes, and civic engagement. The article also explores the impact of disinformation, manipulative content, political polarization, and “echo chambers” on the process of political socialization. Particular attention is given to the importance of developing media literacy, critical thinking, and civic engagement among young people in the digital environment.*

Keywords: *university students and youth, political socialization, digital information environment, Internet, social media, political engagement, media literacy, disinformation, critical thinking, civic engagement.*

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuv jarayoni an’anaviy ijtimoiy institutlar doirasidan chiqib,

yangi kommunikativ makon – raqamli axborot muhiti bilan tobora chambarchas bog‘lanib bormoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, videoplatformalar, bloglar, messenjerlar va boshqa raqamli kommunikatsiya vositalarining keng tarqalishi yoshlarning siyosiy axborotni izlash, qabul qilish, qayta ishlash, baholash, muhokama qilish va tarqatish usullarini sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. Natijada raqamli muhit yoshlarning siyosiy bilimlari, qadriyatlari, qarashlari, siyosiy xulq-atvori va fuqarolik pozitsiyasini shakllantiruvchi yangi ijtimoiylashuv muhiti sifatida namoyon bo‘lmoqda.[1].

Siyosiy ijtimoiylashuv shaxsning siyosiy bilim, qadriyat, me’yor, qarash va xulq-atvor namunalarini o‘zlashtirish jarayoni bo‘lib, u orqali individ davlat, hokimiyat, siyosiy institutlar, fuqarolik majburiyatlari va siyosiy ishtirok shakllariga nisbatan muayyan munosabatni shakllantiradi. Siyosiy ijtimoiylashuvning mazmuni shaxsning jamiyatdagi siyosiy munosabatlar tizimiga kirib borishi, siyosiy qadriyatlarni o‘zlashtirishi va siyosiy xulq-atvor me’yorlarini egallashi bilan belgilanadi[2]. Yoshlar davrida mazkur jarayonning ahamiyati yanada ortadi, chunki aynan ushbu davrda shaxsning fuqarolik pozitsiyasi, siyosiy manfaatlari, siyosiy institutlarga munosabati va jamiyat hayotidagi ishtirokiga oid qarashlari faol shakllanadi.

An’anaviy ilmiy yondashuvlarda siyosiy ijtimoiylashuvning asosiy agentlari sifatida oila, ta’lim muassasalari, tengdoshlar guruhi, ommaviy axborot vositalari, siyosiy partiyalar va davlat institutlari ko‘rsatiladi[3]. Raqamli transformatsiya esa mazkur agentlar tizimining mazmunini o‘zgartirib, raqamli axborot muhitini ham siyosiy ijtimoiylashuvning mustaqil va ta’sirchan omiliga aylantirmoqda. Raqamli muhitning asosiy xususiyati shundan iboratki, unda axborotni ishlab chiqaruvchi va uni iste’mol qiluvchi o‘rtasidagi an’anaviy chegaralar nisbatan qisqaradi. Yoshlar tayyor siyosiy axborotni qabul qilish bilan cheklanib qolmay, o‘z fikrlari, munosabatlari va siyosiy mazmundagi materiallarini ham keng auditoriyaga taqdim etish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda.[4]

Shu jihatdan raqamli siyosiy ijtimoiylashuvni an’anaviy siyosiy ijtimoiylashuvning oddiy davomchisi sifatida emas, balki axborot olish, siyosiy muloqot va fuqarolik ishtirokining yangi shakllarini birlashtiruvchi murakkab kommunikativ jarayon sifatida baholash mumkin.

Raqamli axborot makonining eng muhim imkoniyatlaridan biri yoshlarning siyosiy axborotga tezkor va keng ko‘lamda ega bo‘lish imkoniyatining oshishidir. An’anaviy axborot vositalarida siyosiy ma’lumotlarni olish ma’lum vaqt va kommunikatsiya kanallari bilan cheklangan bo‘lsa, raqamli muhitda siyosiy

voqealar haqidagi axborot qisqa vaqt ichida keng auditoriyaga tarqaladi. Bu holat yoshlarning siyosiy jarayonlardan xabardorligini oshirish va ularning mamlakat hamda xalqaro miqyosdagi siyosiy voqealarga munosabat bildirish imkoniyatlarini kengaytiradi[5].

Biroq bu imkoniyatning samarasi axborotning ko‘pligi bilan emas, balki uning sifati va ishonchliligi bilan belgilanadi. Shuning uchun raqamli axborotga kirish imkoniyatining kengayishi siyosiy ijtimoiylashuvning avtomatik ravishda ijobiy natijaga olib kelishini anglatmaydi. Yoshlarning siyosiy axborotdan foydalanish madaniyati, manbalarni tanlash qobiliyati va tanqidiy fikrlash darajasi ushbu jarayonning natijasini belgilovchi muhim omillardandir.

Raqamli muhitning ikkinchi muhim xususiyati uning interaktiv xarakterga egaligidir. Yoshlar siyosiy axborotni shunchaki qabul qiluvchi auditoriya sifatida emas, balki uni muhokama qiluvchi, baholovchi va tarqatuvchi subyekt sifatida ham ishtirok etadi. Izoh qoldirish, munozarada qatnashish, videomateriallar yaratish, siyosiy mazmundagi postlarni tarqatish va turli onlayn muhokamalarda qatnashish yoshlarning siyosiy kommunikatsiyadagi subyektivligini kuchaytiradi[6].

Mazkur holat siyosiy ijtimoiylashuvning passiv modelidan faol-interaktiv modeliga o‘tish imkoniyatini yaratadi. Bunda yosh shaxs siyosiy axborotni o‘zlashtirish bilan birga, siyosiy mazmunni yaratish va uning tarqalishida ham ishtirok etadi.

Raqamli platformalar yoshlarning siyosiy institutlar va siyosiy jarayon subyektlari bilan muloqot qilish imkoniyatlarini ham kengaytirmoqda. Davlat organlari, siyosiy arboblar, jamoat tashkilotlari va boshqa institutlarning raqamli platformalardagi faoliyati yoshlar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri kommunikatsiya qilish imkonini beradi. Bunda yoshlar siyosiy institutlarning faoliyatini kuzatish, savollar berish, o‘z munosabatini bildirish va jamoatchilik muhokamalarida ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladi[7].

Raqamli makonning yana bir muhim imkoniyati yoshlarning siyosiy ishtirok shakllarini diversifikatsiya qilishi bilan bog‘liq. An’anaviy siyosiy ishtirok saylovlarda qatnashish, siyosiy partiyalar faoliyatida ishtirok etish yoki jamoat tashkilotlariga a’zo bo‘lish kabi shakllarda namoyon bo‘lsa, raqamli muhitda onlayn petitsiyalar, raqamli kampaniyalar, internet-muhokamalar, onlayn so‘rovlar va ijtimoiy loyihalar kabi yangi shakllar rivojlanmoqda[8].

Shu sababli raqamli siyosiy faollikni an’anaviy siyosiy faollikning muqobili sifatida emas, balki uning yangi kommunikativ shakli sifatida baholash maqsadga muvofiq. Raqamli faoliyat yoshlarning muayyan ijtimoiy muammolarga e’tibor

qaratishi, o‘z pozitsiyasini ifodalashi va jamoaviy tashabbuslarda qatnashishi uchun qo‘shimcha imkoniyat yaratadi.

Biroq raqamli faollikning real fuqarolik faolligiga aylanishi avtomatik jarayon emas. Siyosiy postni yoqtirish, izoh qoldirish yoki uni ulashishning o‘zi shaxsning real siyosiy jarayonda faol ishtirok etayotganini anglatmaydi. Shu sababli raqamli siyosiy faollikni “ko‘rinadigan faollik” va “real ijtimoiy-siyosiy ishtirok” nuqtayi nazaridan farqlash ilmiy jihatdan muhimdir.

Raqamli muhitning siyosiy ijtimoiylashuvga ta’siri ikki tomonlama xarakterga ega. Bir tomondan, u siyosiy axborotga kirishni kengaytirsa, ikkinchi tomondan, axborotning nazoratsiz va tezkor tarqalishi bilan bog‘liq xavflarni ham kuchaytiradi.

Eng muhim muammolardan biri dezinformatsiya va manipulyativ axborotning tarqalishidir. Internetda siyosiy mazmundagi noto‘g‘ri, biryoqlama yoki ataylab buzib ko‘rsatilgan axborotlarning tarqalishi yoshlarning siyosiy voqea va institutlarga nisbatan noto‘g‘ri tasavvur hosil qilishiga sabab bo‘lishi mumkin[9].

Mazkur muammo yoshlarning media savodxonligi darajasi bilan bevosita bog‘liq. Raqamli siyosiy ijtimoiylashuv sharoitida yoshdan nafaqat axborotni topish, balki uning manbasini aniqlash, faktlarni tekshirish, bir nechta manbalarni qiyoslash va axborotning manipulyativ xususiyatlarini aniqlash qobiliyati ham talab qilinadi[10].

Shu nuqtayi nazardan, raqamli siyosiy ijtimoiylashuvning samaradorligini baholashda internetdan foydalanish chastotasini emas, balki yoshlarning axborot bilan ishlash kompetensiyasini ham hisobga olish lozim.

Raqamli muhitdagi yana bir muhim muammo – “aks-sado kamerasi” va siyosiy qutblashuvdir. Algoritmik tavsiya tizimlari foydalanuvchining avvalgi qiziqishlari va xatti-harakatlariga mos kontentni ko‘proq namoyish qilishi mumkin. Natijada shaxs o‘z qarashlariga yaqin bo‘lgan axborotlarni muntazam qabul qilib, muqobil qarashlar bilan kamroq tanishishi ehtimoli paydo bo‘ladi[11]

Bu jarayon siyosiy qarashlarning biryoqlama shakllanishi va siyosiy guruhlar o‘rtasidagi ijtimoiy masofaning kuchayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli talaba-yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvida siyosiy plyuralizm, muqobil fikrlarni qabul qilish va dalillarga asoslangan munozara madaniyati alohida ahamiyat kasb etadi.

Raqamli siyosiy faollikning kengayishi siyosiy ijtimoiylashuv tushunchasining o‘zini ham qayta ko‘rib chiqishni talab qilmoqda. Ilgari siyosiy faollik asosan saylovlarda qatnashish, siyosiy tashkilotlarga a’zolik va jamoatchilik tadbirlaridagi

ishtirok orqali baholangan bo‘lsa, bugungi kunda raqamli kommunikatsiya ham ushbu jarayonning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda[12].

Biroq raqamli faollik va real siyosiy ishtirokni aynanlashtirish metodologik jihatdan to‘g‘ri emas. Masalan, siyosiy kontentni ko‘rish yoki ulashish siyosiy qiziqishni ko‘rsatishi mumkin, ammo bu shaxsning siyosiy qarorlar yoki jamoat tashabbuslarida real ishtirokini anglatmaydi.

Shu sababli talaba-yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvini baholashda kamida uchta o‘zaro bog‘liq ko‘rsatkichni ajratish maqsadga muvofiq:

- siyosiy axborotga qiziqish va siyosiy bilim;
- raqamli siyosiy faollik;
- real fuqarolik va siyosiy ishtirok.

Mazkur uchlik siyosiy ijtimoiylashuvning raqamli sharoitdagi real holatini kompleks baholash imkonini beradi.

Mazkur nazariy xulosalar o‘tkazilgan sotsiologik tadqiqot natijalari bilan hamohangdir. Tadqiqotda talaba-yoshlarning siyosiy qarashlari shakllanishiga ta’sir qiluvchi omillar orasida ta’lim muassasasi, oila, internet va ijtimoiy tarmoqlar hamda davlat siyosati va islohotlari muhim o‘rin egallagani aniqlangan.

Omillar	**Ulushi**
Ta’lim muassasasi	78,2 %
Oila	66,4 %
Internet va ijtimoiy tarmoqlar	56,4 %
Davlat siyosati va islohotlari	39,0 %
Do‘stlar	35,4 %
OAV	24,6 %

Xususan, respondentlarning javoblarida ta’lim muassasasi – 78,2 foiz, oila – 66,4 foiz, internet va ijtimoiy tarmoqlar – 56,4 foiz, davlat siyosati va islohotlari – 39,0 foiz miqdorida qayd etilgan[13].

Mazkur ko‘rsatkichlar siyosiy ijtimoiylashuvning ko‘p omilli xarakterga ega ekanini ko‘rsatadi. Ya’ni, talaba-yoshlarning siyosiy qarashlari faqat oila yoki ta’lim muassasasining ta’siri ostida emas, balki raqamli axborot muhiti va davlat institutlari bilan o‘zaro ta’sir jarayonida shakllanmoqda.

Ayniqsa, internet va ijtimoiy tarmoqlarning 56,4 foizlik ko‘rsatkichi raqamli axborot makonining siyosiy ijtimoiylashuvdagi o‘rnini alohida ko‘rsatib beradi. Mazkur natijani ta’lim muassasasi va oila ko‘rsatkichlari bilan birgalikda tahlil

qilish raqamli muhit an’anaviy ijtimoiylashuv agentlarini siqib chiqarmayotganini, balki ular bilan parallel va o‘zaro bog‘liq holda faoliyat yuritayotganini ko‘rsatadi.

Bundan kelib chiqib, zamonaviy talaba-yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvini “oila, ta’lim, raqamli muhit, davlat” o‘zaro ta’siri asosida shakllanadigan kompleks jarayon sifatida izohlash mumkin.

Axborot manbalariga bo‘lgan ishonch ko‘rsatkichlari ham mazkur xulosani to‘ldiradi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, internetga nisbatan respondentlarning 28,9 foizi o‘rtacha, 12,5 foizi yuqori va 12,6 foizi juda yuqori ishonch bildirgan. Ijtimoiy tarmoqlarda esa o‘rtacha ishonch darajasi 32,3 foizni tashkil etgan[14].

Mazkur natijalar yoshlarning raqamli manbalarga munosabati bir xil emasligini ko‘rsatadi. Demak, internetdan faol foydalanish uni avtomatik ravishda mutlaq ishonchli manba sifatida qabul qilishni anglatmaydi. Bu holat yoshlar orasida axborotni tanlash, qiyoslash va baholash jarayonlari mavjudligini ko‘rsatishi mumkin.

Shu bilan birga, televideniyega juda yuqori ishonch bildirgan respondentlar ulushining 24,9 foizni tashkil etishi an’anaviy OAVning siyosiy ijtimoiylashuvdagi ahamiyati saqlanib qolayotganini ko‘rsatadi. Demak, raqamli muhit an’anaviy axborot vositalarini to‘liq siqib chiqarmagan. Aksincha, yoshlar siyosiy axborotni turli kanallardan oladigan gibrid axborot muhiti shakllanmoqda.

Yuqoridagi nazariy va empirik tahlil asosida talaba-yoshlarning raqamli siyosiy ijtimoiylashuvini takomillashtirishning quyidagi mexanizmlarini taklif etish mumkin.

Birinchidan, oliy ta’lim muassasalarida media va raqamli siyosiy savodxonlikni rivojlantirish zarur. Talabalarga axborot manbalarini tekshirish, soxta xabarlarni aniqlash, manipulyativ kontentni farqlash, turli manbalarni qiyoslash va dalillarga asoslangan xulosa chiqarish ko‘nikmalarini berish lozim[15].

Ikkinchidan, raqamli faollikni real fuqarolik ishtiroki bilan bog‘lash mexanizmlarini rivojlantirish kerak. Buning uchun oliy ta’lim muassasalarida talabalar debat klublari, siyosiy munozara maydonlari, onlayn forumlar, ijtimoiy loyihalar va jamoatchilik muhokamalarini rivojlantirish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, “aks-sado kamerasi” ta’sirini kamaytirish uchun talabalarning turli siyosiy qarashlar va muqobil fikrlar bilan tanishish imkoniyatlarini kengaytirish lozim. Bunda siyosiy plyuralizmga asoslangan debat va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanish samarali hisoblanadi[16].

To‘rtinchidan, siyosiy ijtimoiylashuvning an’anaviy va raqamli omillar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur. Xususan, oila, ta’lim muassasasi,

raqamli axborot muhiti, davlat institutlari o‘rtasidagi kommunikatsiya yoshlarning siyosiy bilim va fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishga yo‘naltirilishi lozim.

Beshinchidan, talaba-yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvini muntazam sotsiologik monitoring qilish maqsadga muvofiq. Monitoring jarayonida siyosiy bilim, siyosiy qiziqish, raqamli faollik, axborot manbalariga ishonch, media savodxonlik va real fuqarolik ishtiroki kabi ko‘rsatkichlarni kompleks o‘rganish zarur.

Shuni aytishimiz joizki, raqamli axborot makoni zamonaviy talaba-yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvining mustaqil va tobora kuchayib borayotgan omiliga aylanmoqda. Uning asosiy imkoniyatlari siyosiy axborotga kirishning kengayishi, siyosiy kommunikatsiyaning tezlashishi va interaktivlashuvi, yoshlarning o‘z fikrlarini ifodalash imkoniyatlarining kengayishi hamda siyosiy ishtirokning yangi shakllarining paydo bo‘lishida namoyon bo‘lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гилязов Р.Ш., Мадякина Н.Ю. Цифровая среда как фактор политической социализации молодежи: тенденции и вызовы // Litera. – 2026. – № 1. – С. 66–76.
2. Бочкаев А.Р. Основные подходы к политической социализации молодежи // Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета. – 2022. – Т. 12. – № 4. – С. 104–108.
3. Бочкаев А.Р. Указ. соч. – С. 104–108.
4. Головчин М.А. Проявления цифровой социализации в молодежной среде: на данных пилотного опроса старшеклассников // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2022. – Т. 15. – № 5. – С. 237–256.
5. Гилязов Р.Ш., Мадякина Н.Ю. Указ. соч. – С. 66–76.
6. Boulianne S. Social Media Use and Participation: A Meta-Analysis of Current Research // Information, Communication & Society. – 2015. – Vol. 18. – No. 5. – P. 524–538.
7. Гилязов Р.Ш., Мадякина Н.Ю. Указ. соч. – С. 66–76.
8. Loader B.D., Vromen A., Xenos M.A. The Networked Young Citizen: Social Media, Political Participation and Civic Engagement. – London: Routledge, 2014. – 224 p.
9. Гилязов Р.Ш., Мадякина Н.Ю. Указ. соч. – С. 66–76.

10. Mihailidis P. Civic Media Literacies: Re-Imagining Human Connection in an Age of Digital Abundance. – New York: Routledge, 2014. – 176 p.

11. Bakshy E., Messing S., Adamic L.A. Exposure to Ideologically Diverse News and Opinion on Facebook // Science. – 2015. – Vol. 348. – No. 6239. – P. 1130–1132.

12. Boulianne S. Social Media Use and Participation: A Meta-Analysis of Current Research. – P. 524–538.

13. Муаллиф томонидан 1250 нафар респондент ўртасида ўтказилган социологик тадқиқот натижалари.

14. Ўша манба.

15. Mihailidis P. Civic Media Literacies: Re-Imagining Human Connection in an Age of Digital Abundance. – New York: Routledge, 2014. – 176 p.

16. Bakshy E., Messing S., Adamic L.A. Exposure to Ideologically Diverse News and Opinion on Facebook. – P. 1130–1132.